

Keramické poklice z oppida Stradonice

JARMILA VALENTOVÁ

ABSTRACT: Ceramic lids from the oppidum Stradonice

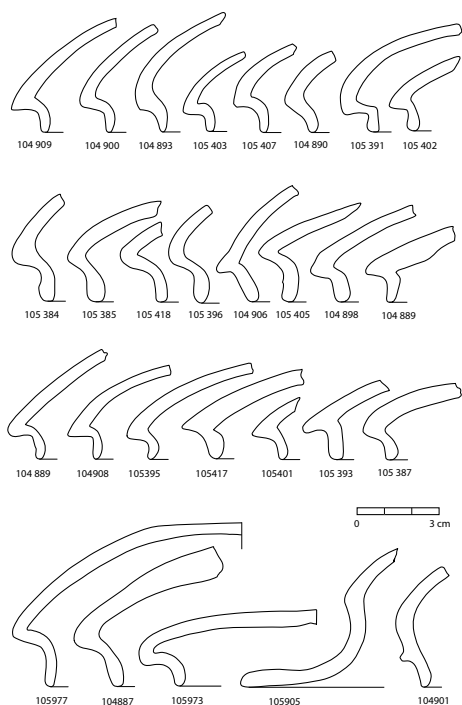
Large collection of ceramic lids (120 pieces) from the Celtic oppidum Stradonice preserved in the National Museum possibilities their first typological and chronological analysis. Besides the preponderant domestic production singular pieces were probably made outside Bohemia. The preponderant part of the lids was made only after the middle of the first century B.C.

KEY WORDS: La Tène Period, oppidum Stradonice, pottery, lids

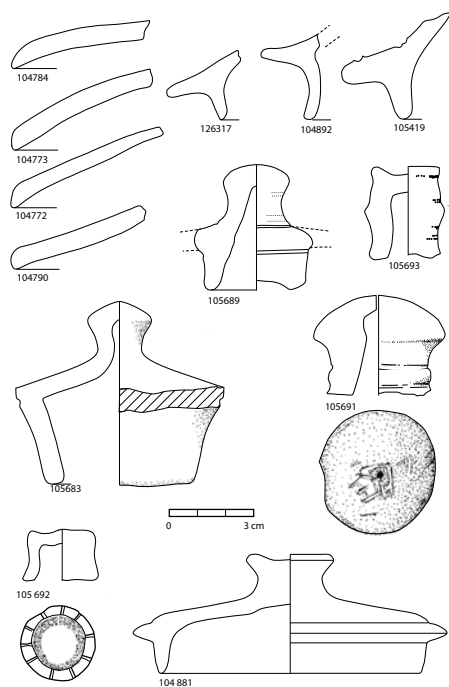
CONTACTS: PhDr. Jarmila Valentová, Oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea, Vinohradská 1, 115 79 Praha 1; jarmila_valentova@nm.cz

V době, kdy Josef Ladislav Píč byl vůdčím představitelem archeologické sbírky Národního muzea, vznikla i jeho proslulá kniha o hradišti u Stradonic, až do dnešní doby našem nálezově nejbohatším keltském oppidu. Na jejich stránkách J. L. Píč proklamoval závazek vědeckého zpracování fondů, které v té době pro Národní muzeum získal, ať už vlastní terénní prací nebo vykoupením předmětů ze soukromých sbírek (*Píč 1903*, 3). Tehdy bylo v jeho možnostech jen přehledné, byť erudované shrnutí jednotlivých kategorií nálezů ze Stradonic včetně keramiky. Úkolem současného vědeckého bádání zůstala jejich detailní typologicko-chronologická analýza a začlenění do širších evropských kontextů, což je cílem i této stati. O to se již i J. L. Píč stručně v knize pokusil, ač s odborným rozhledem limitovaným stavem tehdy známé materiálové základny (*o. c.*).

Detailní analýza a zhodnocení tak variabilní skupiny nálezů jako je keramika, v prehistorické minulosti nositele i celé škály sociálně-ekonomických informací, lze nejlépe realizovat v rámci jednotlivých kategorií. Jednou z nich jsou poklice, dosud blíže nezkoumané zřejmě pro malou četnost jejich výskytu v sídlištních, ojedinele i v hrobových kontextech doby laténské. Volný soubor keramických poklic získaných ze sídlištních horizontů oppida Stradonice, uložený v Národním muzeu, tak představuje cennou výjimku z hlediska množství i variability, i když bohužel zůstal bez nálezových souvislostí. Zakoupením Bergerovy sbírky J. L. Píčem stoupl počet keramických poklic na 120 jedinců, včetně osmi rekonstruovaných celých tvarů, což umožňuje vypracování určité typologie v návaznosti na analogické tvary v okolní Evropě i úvahy o lokální produkci a možném chronologickém postavení. Některé z poklic byly již J. L. Píčem v publikaci o Stradonicích zveřejněny, i když pouze vyobrazením a stručným konstatováním, že „mezi keramikou na kruhu robenou se nalézají i malé pukličky s knoflíkem na povrchu nebo i bez něho, zcela nebo částečně rýhované“ (*Píč 1903*, tab. LII: 19; LIII: 7,8,18,23; LIV: 2,10,11; LV: 13; LVI: 18–20, 22–23). Píč tak charakterizoval převládající variantu stradonických poklic, dále označovanou

Obr. 1. Profily poklic typu 1 z oppida Stradonice; i.č. 105905 – typ 3.

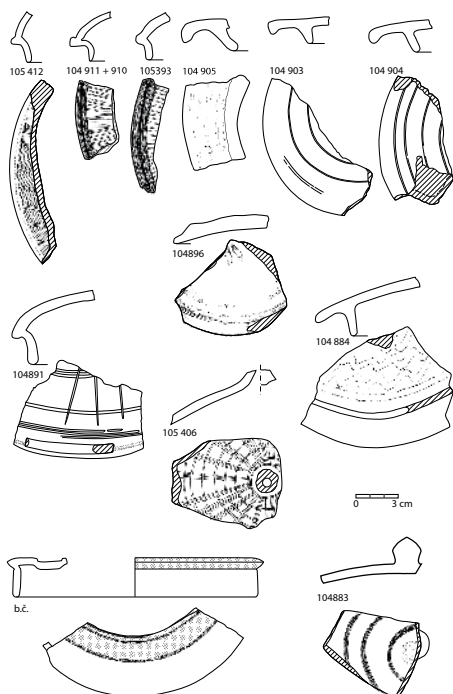

Obr. 2. Profily poklic a jejich úchytky; 104772–773, 104784, 104790 – typ 4; 105683 – typ 6.

v textu jako varianta 1.1 s vlasovým hřebenováním plošným nebo ve svazcích. Je zajímavé, že při výběru unikátních nálezů pominul bez komentáře fragment poklice s ojedinělou výzdobou mělce rytých linií a vlnic, zahrnující i nejasnou imitaci snad grafických znaků, na snímku v jeho publikaci neidentifikovatelnou (*o. c.*, tab. LII: 19). V souboru se nachází také jiný fragment poklice, tentokrát se skutečnými znaky písma, vyrytými až po vypálení. Oba zlomky budou zhodnoceny v samostatné studii.

Výskyt poklic v nálezových kontextech doby laténské

V keramickém inventáři z českých a moravských laténských lokalit nacházíme poklice pouze sporadicky, stejně jako v předchozím pravěkém vývoji. Ojedinělý výskyt poklic mezi hrubou keramikou z oblasti Čech již v období LT B-C1 připouští N. Venclová (*Venclová ed. 2008*, 99). Pro stupeň LT C2-D1 je tento tvar již charakteristický buď v podobě jednoduché ploché misky nebo jako miskovitý tvar s terčovitou úchytkou a válcovitou spodní částí (*Venclová 1998*, Fig. 107: 9). Jeho výskyt v běžném sídlištním prostředí je však značně omezený. V sídlištním materiálu ze středočeského Říčanska není např. tento tvar zastoupen vůbec (*Venclová a kol. 2008a*); není uváděn ani v rámci popisné soustavy laténské keramiky z oblasti Českého středohoří (*Salač 1988*, 31–54), ani mezi keramickým materiálem z východočeských sídlišť (*Rybová 1968*). Častěji se s ním setkáváme pouze v závěru doby laténské na oppidech, avšak ani tam nebývají poklice vždy ve větším počtu. Na jihočeském oppidu Třísov byly poklice vyráběny jednak z jemného materiálu,

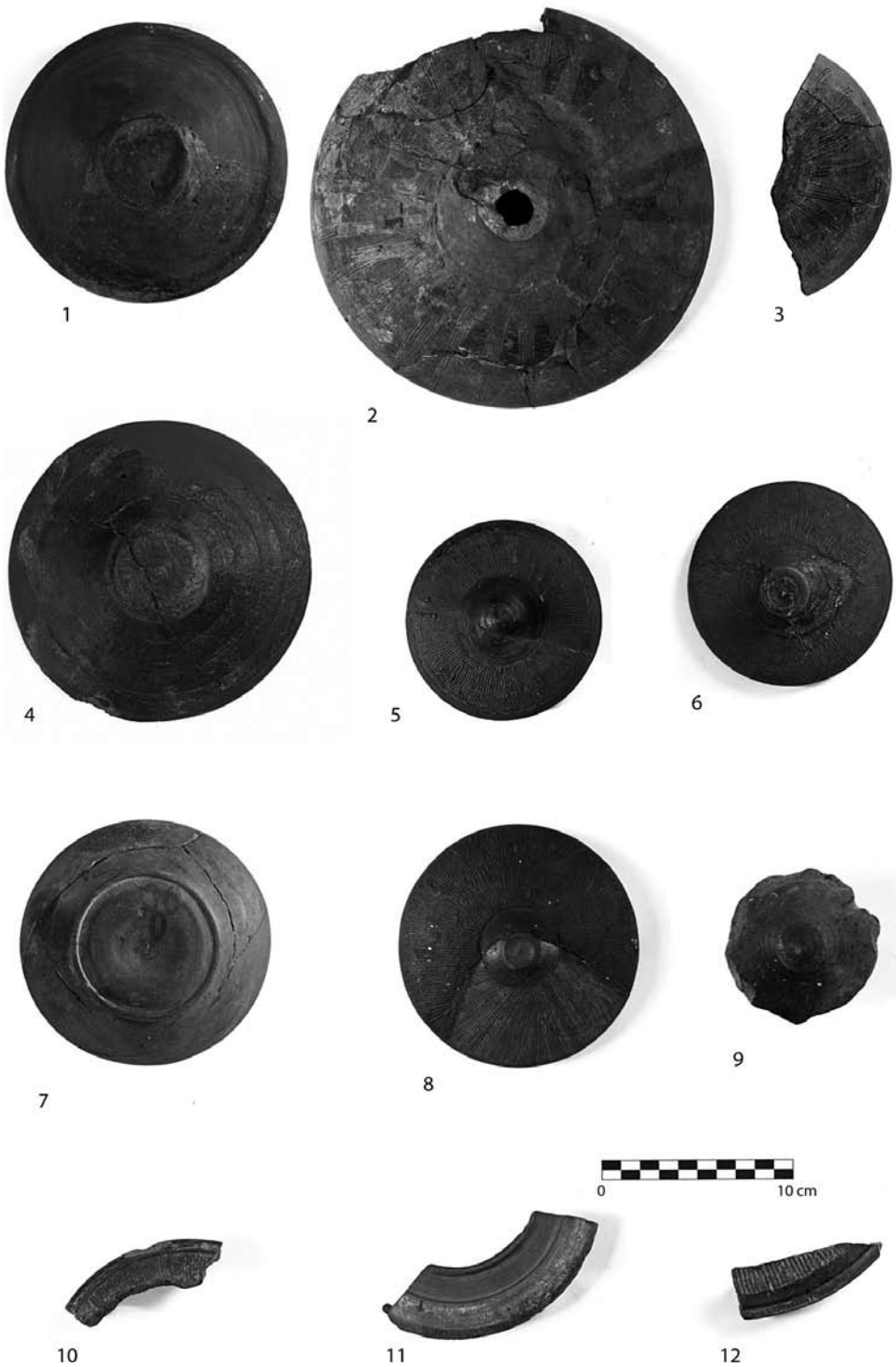

Obr. 3. Zdobené poklice z oppida Stradonice; bez i.č. – typ 5.1 s malbou; 104903–905 – typ 2; 104896 – typ 5.2.

Stradonicích v letech 1981–1984. Z necelých tří tisíc keramických zlomků lze jen čtyři zařadit mezi poklice, skýtají však cennou oporu pro exaktní chronologické zařazení (Rybová – Drda 1994). Dva tyto fragmenty zdobené vlasovým hřebenováním patřily výhradně až poslednímu 4. sídlištnímu horizontu, rozlišenému na oppidu, který se podle výskytu pozdních nauheimských spon začal vyvíjet na konci předešlého 3. horizontu, tj. po roce 50 př. Kr. (o. c., Fig. 24: 14; Fig. 27: 13). Dle názoru autorů patří tyto fragmenty k západní skupině koncentrované na horním toku Dunaje a v salcburské pánvi (o. c., 101). Jde o části charakteristických stradonických pokliček zdobených jemným hřebenováním, v jednom případě i s terčovitou úchytkou, které mají analogie i mezi staršími nálezy z hradiště (Pič 1903, tab. LIII: 18, 23; LIV: 10–11). Jejich dvě nezdobené varianty se vyskytly už také v 2. sídlištním horizontu oppida (Rybová – Drda 1994, Fig. 27: 10, 16). Podobnou četnost ukazuje dosud nepublikovaný keramický materiál z výzkumu A. Stockého na Stradonicích v roce 1929 – ze třinácti zahluobených chat a dalších objektů pocházejí jen dva zlomky poklic (obr. 3 – inv. č. H1 126 317).

Ani v moravském sídlištním materiálu doby laténské nenajdeme poklice mezi základními keramickými typy jednotlivých časových horizontů. Jsou uváděny jako ojediněle se vyskytující keramický tvar, zastoupený snad jen typem s válcovitým spodkem známým i z oppida Staré Hradisko (Meduna 1980, 96). V dosavadních nálezech z oppida však také není příliš četný (za ústní informaci děkuji M. Čižmářovi). Úplnou absenci poklic vidíme např. v keramickém materiálu ze sídliště Bořitov (Čižmář 2003, 99). Na rozdíl od Čech zjišťujeme někdy na Moravě poklice i v hrobových celcích, v souladu

jednak jsou zahrnuty ve výčtu typů hrubé keramiky, a to i v provedení z hliněného těsta s příměsí grafitu (Břeň 1966, 93, 97). Celou poklici vidíme také v materiálu ze dvorců ve středním úvalu oppida Hrazany, jde o tvar bez úchytky, ale s enormně vysokou válcovitou spodní částí, připomínající spíše zátku (Jansová 1988, 296, Taf. 194: 3); zlomek další poklice patří jednoduchému miskovitému tvaru s mírně zataženým okrajem odsazeným žlábkem (o. c., 203, Taf. 147: 2). Mezi pěti kusy pocházejícími z výzkumu opevnění a sídlištní zástavby Hrazan nacházíme jediný odpovídající charakteristické stradonické produkci (Jansová 1986, 121, Taf. 36: 18). Ojedinělý fragment tam byl nalezen také při výzkumu osídlení svahů Červenky (Jansová 1992, 77, Taf. 209: 8). Pouze jediná část pokličky je doložena mezi více než třemi tisíci keramickými zlomky z pozdně laténské osídlení předhradí oppida Závist u Zbraslavi (Čižmář 1989, 96). Relativně malou četnost výskytu poklic demonstruje také keramické spektrum získané výzkumem pražského archeologického ústavu na

Rekonstruované poklice ze Stradonic a jejich leštěné okraje.

s vyšším výskytem keramiky v inventářích moravských pohřebišť. Jsou morfologicky jen částečně odlišné od mladších tvarů známých z oppid. Poklice z mužského hrobu 29 na pohřebišti Brno-Maloměřice má kónické stěny pláště a kalichovitou dutou úchytka (Čížmářová 2005, obr. 66: 4), ale dle válcovité spodní části by mohla být prototypem oppidálních plošších tvarů, a to i technologií výroby na kruhu, z plavené hlíny, tvrdým vypálením a dokonalým vyhlazením povrchu. Hrobový celek je datován do mladší fáze LT B2. V dalších osmi hrobech zde krycí funkci poklice nahrazovaly jednoduché mísovité tvary, doložené hrobovými celky od mladé fáze LT B2 (zejména hrob 22 a 45) a v hrobě 52 dokonce až ve fázi LT B2/C1 (o. c., 77, 80, 81, 86–88, 90, 92). Z moravského pohřebiště v Holubicích, z polohy „Dilce“ má pocházet z mužského hrobu 47 poklička z plavené hlíny, robená v ruce (Čížmářová 2009, 71, tab. 19: 12,13). Rovněž tato poklice má strmé kónické stěny, jejich okraj je však vyhnutý ven. Její zvláštností je svisle provrtaná úchytka, ke které nalézáme analogii ve stradonickém materiálu (obr. 2 – inv. č. H1 105691). Doklady poklic známe i z laténských pohřebišť okolních území. Neobvyklý nálezový kontext poklice zjišťujeme na dolnobavorském pohřebišti v Kelheimu, jehož prozkoumaná pozdně laténská část byla specializována na pohřby malých dětí a mladých prasat (Kluge 1985). V hrobě 6 s uloženým žárovým pohřbem selete byly nalezeny kromě mísy dvě luxusní poklice, z nichž jedna byla plošně malovaná, druhá z tuhového materiálu se zbytky kolkované výzdoby (o. c., 190). Ze slovenské lokality Nitra-Šindolka, kde byly odkryty 32 chaty, datované do období LT B2-C1 až LTC2-D1, jsou uváděny mezi téměř osmi tisíci keramickými zlomky pouze čtyři zlomky pokliček, tři z nich jsou navíc nejisté. Ve všech případech jde jen o jednoduše klenuté tvary s mírně zataženým okrajem (Březinová 2000, Taf. 1: 11; Taf. 16: 4,5,7). Z pozdně laténského sídliště Gellerthégy-Tabán v Budapešti pochází také jen málo exemplářů; liší se od mladších provinciálně římských poklic lehce obloukovitým tvarem a materiálem (Bónis 1969, 180, Abb. 8: 2).

V blízkém Bavorsku na oppidu Manching výjimečně nalezneme poklice i ve skupině malované keramiky (Maier 1970, 41). Z více než 15 000 zlomků lze zařadit čtyři mezi poklice, ale pouze jediný je skutečně s malbou, ostatní jsou jen dokonale vyhlazené (o. c., Taf. 92: 1253; Taf. 19: 427–429). Jde o typ s terčovitou úchytka, ploše klenutými stěnami a spodní válcovitou obrubou (viz dále varianta Stradonice 1. 2), v jednom případě se zesílením okraje pláště plochým žebrem (varianta Stradonice 1. 11). Více poklic (1,41 %) se vyskytuje v objemné skupině jemné, na kruhu vytáčené keramiky z Manchingu, kde je uváděno 26 jedinců, převážně „Deckel mit Randfalz“ (Pingel 1971, 59–61). V této skupině nacházíme téměř všechny analogie (o. c., Taf. 82) k charakteristickým poklicím ze Stradonic (viz dále varianty 1. 1–1. 2). Kategorii hrubé keramiky zastupují na Manchingu jen ojedinělé kusy s válcovitou obrubou, většinou z materiálu s výraznou organickou příměsí (Stöckli 1979, Taf. 8: 66; Taf. 9: 65). Ve Württembersku jsou poklice vzácné, v pozdně laténském materiálu se však objevují miskovité nádoby s okrajovým prožlabením, které je mohly funkčně nahrazovat (Wieland 1996, 126, Abb. 44: 6).

Klasifikace souboru ze Stradonic

Shromážděný soubor poklic z oppida Stradonice představuje 120 keramických jedinců a jediná poklice kamenná, která tvoří těžko zařaditelnou výjimku (NM inv. č. H1 105 682). Morfologicky odpovídá stradonickému typu 1, ale nelze zcela vyloučit, že jde o jedno z množství stradonických fals. Kromě nálezů získaných Píčem pocházejí další dva zlomky z pozdějšího výzkumu A. Stockého a čtyři z výzkumu Archeologického ústavu AV ČR

Praha, v.v.i. Typy poklic byly stanoveny na základě jejich profilace, zejména s přihlédnutím k existenci či absenci válcovitého lemu, výzdoby vázící se pouze na některé typy a technologického zpracování materiálu i povrchu. Téměř všechny poklice patří k níže charakterizovanému typu 1 ve dvou základních, velmi podobných variantách 1. 1 a 1. 2. Ostatní typy jsou zastoupeny většinou jedním, nanejvýš čtyřmi zlomky, které se nadto zdají být v souboru cizorodým prvkem z hlediska morfologického i technologického.

Typ 1. V rámci tohoto charakteristického stradonického typu je řada variant lišících se zejména profilací pláště a výškou válcovité spodní části.

Varianta 1. 1. Představuje na oppidu charakteristického zástupce poklic. Jde o nápadný zdobený tvar, jehož základ tvoří ploše klenutý plášť s okrajem zalomeným ostře dovnitř, na který navazuje spodní válcovitá část, sloužící k nasazení na okraj nádoby nebo k zasunutí dovnitř (*obr. 1* kromě inv. č. 105905 a 104901). Jeho součástí bývá terčovitá úchytká s vkleslým středem, někdy dále členěná, spojená s pláštěm krátkým krčkem. Plášť je obvykle zdoben vlasovým hřebenováním, převážně plošným (*obr. 4: 5,6,8,10,12; inv. č. H1 105379–387*), méně často ve svazcích linií (*obr. 4: 2,3; inv. č. H1 105376–377; Filip 1956, tab. CXXII: 2*). Ojedinelé je horizontální členění hřebenování, navíc v kombinaci s odlišným, obzvláště jemně zpracovaným materiálem (*obr. 2: inv. č. H1 105406*). Výjimečné jsou také hřebenované svazky křížené pravidelně, které patří vzácné variantě 1. 11 s oblým žebrem (*obr. 2: inv. č. H1 105412*), či nepravidelně (*obr. 1: inv. č. H1 105417; H1 105415–416*). Působivé jsou i intenzivně vyleštěné okraje plášťů poklic, které vytvářejí barevně odlišné lemy (*obr. 4: 2,3,10,12; inv. č. H1 105377*), ojedinelé i stříbřitě tuhované (*obr. 2: inv. č. H1 104910–911, 105393*). Z úplných či rekonstruovaných tvarů sem patří:

a. Rekonstruovaná malá poklice (průměr válce 8 cm) s terčovitou úchytkou, s ploše klenutým pláštěm s vlasovým hřebenováním, v horní části členěným vhlazenou horizontální linií. Okraj pláště a krček úchytky je intenzivně vyleštěn. Vyrobena na kruhu, z jemného materiálu (*obr. 4: 6 – inv. č. H1 105835*).

b. Úplná poklice shodného tvaru (průměr válce 8 cm), s kuželovitou úchytkou a plošným vlasovým hřebenováním pláště, v horní části ukončeným horizontální linií. Nad ní pokračuje vyhlazená plocha. Okraj pláště je vyleštěn, nad lemem je vyryta drobná vlnice mezi dvěma horizontálními liniemi. Vyrobena na kruhu, z jemného materiálu (*obr. 4: 5 – inv. č. H1 105 836*).

c. Rekonstruovaná poklice shodného tvaru (průměr válce 10,5 cm) jako inv. č. H1 105835. Hřebenování je v horní části ukončeno horizontální linií, nad ní je vyhlazená plocha. Vyrobena na kruhu, z jemného materiálu (*obr. 4: 7 – inv. č. H1 105837*).

d. Rekonstruovaná velká poklice (průměr okraje pláště 21 cm) se strmější profilací pláště a s olámaným okrajem, dutá úchytká je rovněž odlomena. Plášť pokrývá vlasové hřebenování ve svazcích, v horní části je vyhlazená plocha, okraj pláště je vyleštěn a tvoří výrazný, odlišně barevný pás. Vyrobena na kruhu, z jemného materiálu (*obr. 4: 2 - inv. č. H1 105975*).

1. 11. Poklice odlišující se jen výrazným, většinou oblým žebrem, vytvářeným na okraji pláště pomocí žlábků (*obr. 2: inv. č. H1 104911, 105393, 105412*).

1. 12. Poklice, jejíž plášť je na okraji ostře přehnutý do lemu široce přesahujícího přes válcovitý spodek (*obr. 3: inv. č. H1 104892*). Zdá se být vyvrcholením tvarového vývoje typu 1.

Varianta 1. 2. Je v souboru zastoupena poměrně početně. Je vždy nezdobená. Patří k ní všichni jedinci s čočkovitými či kuželovitými úchytkami (inv. č. H1 104875–880), ale i někteří jedinci s terčovitými úchytkami jako u zdobené varianty 1. 1. Představuje téměř výlučně masivnější kusy než její zdobená verze. Materiál je jemný, ojedinelé jde o grafitovou hmotu (*obr. 1: inv. č. H1 104887*). Patří sem i všechny miniaturní kusy (např.

inv. č. H1 105687–688). Je zastoupena také v náleзовém fondu z oppida Manching poklicemi s nezdobeným plošším či strmějším pláštěm a nízkým válcovitým spodkem (*Maier 1970*, Taf. 76: 3–12), které se od našich exemplářů liší pouze občasným ovalním okrajem válce.

Varianta 1. 3. Je tvarově shodná s předchozí variantou 1. 2, od níž se liší vnitřní výzdobou, dokonalým technologickým zpracováním a okrovým zbarvením. Jde o tvary slabě klenuté, s válcovitou spodní částí a úchytkou, jejíž jediný zachovaný exemplář je kuželovitý a plný. Jsou z jemného až plaveného materiálu, s dokonale kožovitě vyhlazeným vnějším povrchem a uvnitř vhlazovanou výzdobou. Ta je tvořena výraznými soustřednými kružnicemi (*obr. 2*: inv. č. H1 104883), přes které jsou v jednom případě vedeny i ryté paprskovité linie (*obr. 2*: inv. č. H1 104891). Na jiné, technologicky odlišné poklici, jsou uvnitř vhlazované tři jednoduché strmé vlnice (*obr. 2*: inv. č. H1 104884).

Varianta 1. 4. Její podvarianta 1. 41 je představována jediným exemplářem. Jde o vyšší tvar jen s naznačeným válcovitým spodkem, který je vytvořen pouze ukončením okrajové části pláště nevysokým oblým žebrem, oddělujícím tak válcovitý spodek bez zprohýbání pláště. Poklice je tenkostěnná, vyrobená na kruhu z jemně písčitého materiálu a má hlazený, stříbřitě tuhovaný vnější povrch (*obr. 1*: inv. č. H1 104901).

1. 42 je zaklenuta strměji a má spodní válcovitou část odsazenou od pláště extrémně dlouhým vodorovným žebrem, vytvořeným ostrým přehnutím pláště poklice. Je vyrobena na kruhu z jemného materiálu hnědé barvy. Není jisté, zda jde o tvar s úchytkou (inv. č. H1 105603; inv. č. H1 105835 – *obr. 4*).

Varianta 1. 5. Ojedinělý miskovitý tvar s vytvořeným dnem, bez úchytky, z jemné hlíny, se světle šedým vyhlazeným povrchem a nízkým válcovitým spodkem (*obr. 1*: inv. č. H1 105977). Profil je identický s profily poklic varianty 1. 1 nebo 1. 2 s nízkým válcovitým spodkem, proto lze i o ní uvažovat jako o poklici.

Varianta 1. 6. Má kónické stěny pláště a je bez úchytky nebo jen s jejím náznakem. Z úplných či rekonstruovaných tvarů sem patří:

a. Rekonstruovaná masivní poklice s olámaným okrajem, jejíž kónické stěny pláště přecházejí na vrcholku do úzkého odsazeného „dna“ nahrazujícího úchytku a zdobeného drobnou, strmě rytou vlnicí. Plášť je zdoben čtyřmi rytými horizontálními vlnicemi, oddělenými vždy hlubokou horizontální rýhou. Celý povrch je přetažen černým lesklým nátěrem. Průměr okraje pláště je 16 cm. Vyrobena na kruhu, z polohrubého, silně zrnitého materiálu, se zrnky písku na vnitřním povrchu (*obr. 4*: 4 – st. evid. č. 640).

b. Rekonstruovaná kónická poklice s velmi nízkou terčovitou úchytkou a válcovitou spodní částí (průměr válce 10 cm). Povrch je opatřen oprýskávajícím matným černým nátěrem. Vyrobena na kruhu, z polohrubého materiálu (*obr. 4*: 1 – inv. č. H1 105838).

Typ 2. Poklice tvořené masivním plochým kotoučem s oblým okrajem a téměř válcovitou, slabě prohnutou spodní částí, kterou okraj kotouče přesahuje a tvoří kolem ní široký lem. Jsou vyrobeny z hrubého materiálu, na kruhu, vnější povrch mají jen urovnaný, zato charakteristicky zdobený výraznými rytými soustřednými kružnicemi, nedbale provedenými. Jsou v souboru zastoupeny třemi zlomky patřícími třem různým jedincům (*obr. 2*: inv. č. H1 104903–905). Jejich užití jako běžných poklic by bylo dosti nepraktické vzhledem k absenci úchytky, těsnicí funkci by však mohly plnit velmi dobře i vzhledem k větší hmotnosti. Proto by je bylo lépe považovat za speciální zátky. Ke snadné manipulaci s nimi by postačil silně přesahující okraj.

Typ 3. Poklice strměji klenutá s vodorovně vyloženým okrajem, který tvoří širokou obrubu. Povrch vně je hladký, nezdobený, vyrobena je z jemného materiálu hnědošedé barvy. V souboru je zastoupena jediným exemplářem (*obr. 1*: inv. č. H1 105905). Jde pravděpodobně o typ bez úchytky.

Typ 4. Poklice jednoduchého tvaru s nepatrně zesíleným, kolmo seříznutým okrajem. Povrch nese výrazné stopy kruhu vně i uvnitř a stopy červené malby. Materiál je jemný, sytě okrový až cihlově červený (*Břeň 1973*, 110, tab. V: 13–14,16). V souboru jsou pouze čtyři zlomky, pravděpodobně z jednoho, nanejvýš ze dvou jedinců většího průměru (*obr. 3*: inv. č. H1 104772–773; 104784; 104790). Jsou známy jen okrajové části, tvar je však pravděpodobně bez úchytky.

Typ 5. Představuje zvláštní tvary. Varianta 5. 1. Luxusní malovaná poklice se spodním válcem a zcela plochým pláštěm členěným širokým plochým vývalkem a širokým plochým žlábkem, které jsou odlišně zbarveny (*Břeň 1973*, tab. V: 15). Vyrobená je z jemného materiálu na kruhu. Jde o vynikající řemeslné zpracování, jak dokládá její tenkostěnnost a exaktnost provedení. Válec je natřen bíle, pás na okraji, který je u většiny poklic zdůrazněn vysokým leskem, je odlišen červeně, přiléhající široký vývalek je bílý a prožlabená plocha za ním opět červená (*obr. 2*: inv. č. H1 104847; *obr. 4*: 11). Zda byla červená i za ní zdvihadající se plocha dalšího širokého vývalku nelze s určitostí říci. Zatím zůstává bez analogií.

Varianta 5. 2. Je zastoupena pouze zlomkem plochého kotoučovitého tvaru se zeslabenou okrajovou částí, což vytváří její mírné odsazení, zdůrazněné navíc oblým žebrem. Okraj byl vyhlazen. Poklice je vyrobena nebo dotáčena na kruhu, z jemného materiálu, lom i povrch červený. Zvrásnění u středu zlomku by mohlo naznačovat, že tvar snad měl úchytku (*obr. 2*: inv. č. H1 104896).

Typ 6. Zátka – nezdobený tvar malého průměru s vysokým spodním válcem a úchytkou, jinak tvarově v podstatě odpovídající variantě 1. 2. Plášť na okraji slabě přesahuje, je však v obou případech olámaný (*obr. 3*: H1 105683; 105689). Vyrobená z plavené hlíny, na kruhu. Průměr válce 5, 5 cm a 3, 5 cm odpovídá použití pro uzavření lahovitých nádob.

Ojedinělé prvky v souboru

a. Grafitový materiál

Od fragmentů většiny poklic z oppida se odlišují dva zlomky poklic typu 1 se stříbřitě tuhováním povrchem (inv. č. H1 104885) a fragment poklice vyrobené nadto z keramické hmoty se silnou příměsí grafitu (inv. č. H1 104887). Poklice z grafitového materiálu měly jistě všechny žádané vlastnosti – menší propustnost vody, což znamená lepší utěsnění a delší uchování pokrmů v teplém stavu, a ohnivzdornost vhodnou při procesu tepelné přípravy jídel (*Hlava 2008*, 214). Vyskytují se zejména mezi keramikou z oppida Třisov v souladu s množstvím tuhové keramiky, jak lze při blízkosti zdrojů grafitu očekávat (*Horáková-Jansová 1955*; např. fond NM H1 144176 a H1 144247). Zda poklice nalezené na Stradonicích byly vyrobeny za příměsí z jihočeských (příp.jiných) zdrojů grafitu, nelze bez potřebných analýz určit, pokládáme to však za pravděpodobné, stejně jako jejich výrobu nejspíše na Třisově.

b. Otvor v úchytkce

Masivní těžká úchytkka ojedinělého kónického tvaru má ve středu svislý provrt o průměru 2–3 mm, provedený dodatečně po vypálení (*obr. 3*: inv. č. H1 105691). Nejde zřejmě o náhodný jev. Provedení nebylo zcela snadné a vyžadovalo určitou zručnost. Sekundárně provrtané držadlo nalézáme také u již výše uvedené poklice z pohřebiště v Holubicích. Provrtý v úchytkce nádoby použité jako poklice z hrobu XVII B z moravského Místřína publikoval už J. Filip jako „sítka v rukojeti poklice“ (*Filip 1956*, 198, tab. LXXXVII); tomuto předmětu však bude věnována pozornost v rámci jiné studie. Z oppida Třisov známe rekonstruovanou poklici, která má otevřenou trubicovitou úchytku a menší kruhový otvor u jejího

kořene, v místech, kde je připojena na plášť (NM inv. č. H1 141802). Oba otvory byly provedeny intencionálně před vypálením a měly tudíž předem danou funkci, kterou by bylo možno přesněji definovat pouze pomocí experimentu, pravděpodobně však sloužily ke korigování tlaku. Kruhové otvory u kořene úchytek vidíme také na dvou luxusně provedených poklicích z lokality Paule v Bretagni, na jedné z nich dokonce v protilehlé dvojici, což může naznačovat i jejich jinou funkci (*Ménez 2000*, Fig. 19: 6, 7). Malý kruhový otvor v plášti poklice vidíme také na poklici z Manchingu (*Maier 1970*, Taf. 82: 1254).

c. Druhotná úprava

Dutá válcovitá úchytka poklice, která byla sekundárně na lomu krčku důkladně ohlazena a pak na vzniklém okraji ozdobena krátkými rýžkami, mohla být využívána i jako velmi drobná nádobka – odměrka či hračka (*obr. 3: inv. č. H1 105692*).

d. Zvláštní výzdobné znaky

Okrajový zlomek poklice (inv. č. H1 105681) vyvinuté varianty 1. 2 nesoucí kromě další ryté výzdoby i „grafitti“ je vyhodnocován v rámci jiné studie. Patří k běžné stradonické produkci. Zcela cizorodým prvkem v souboru je již výše uvedený plochý zlomek pláště poklice. Je vyroben z kompaktní tmavě červené hmoty a na vnitřním povrchu jsou výrazné soustředné mělké žlábkové částečně nepravidelné, povrch je přitom jakoby promačkávaný. Mělce rytá výzdoba horizontálních a vertikálních vlnic a linií a snad imitace grafických znaků vkomponovaná do dekoru budou analyzovány rovněž zvlášť. Ostatní výzdoba poklic kromě běžného hřebenování a výrazného zdůraznění jejich okrajových částí (*obr. 2: H1 105393, 105911; obr. 4: 10–12*) je ojedinělá. Představují ji ve dvou případech mělce ryté či vhlazované vlnice a linie (*obr. 4: 4,5*), jedenkrát je zastoupeno vhlazování vlnic uvnitř (*obr. 2: 104884*), ryté paprscité linie uvnitř (*obr. 2: 104891*) a malba (*obr. 2: b.č.*). Ve třech případech se vyskytují ryté soustředné kružnice (*obr. 2: H1 104903–905*).

Chronologické postavení některých variant

I když se poklice jako keramický tvar ojediněle objevují už v pokročilém stupni LT B2, výraznější zastoupení mají teprve v keramice evropského pozdního laténu. Nejčastěji je lze spojovat se sociálně-ekonomickým prostředím oppid a zdá se, že i tam dostávají mnohotvárnější podobu až v pokročilém posledním století starého letopočtu, pravděpodobně až po jeho polovině. Tam zřejmě patří i základní typ poklice, o kterém se pro jeho uniformitu a naprostou převahu můžeme domnívat, že byl produktem řemeslné činnosti vázané k stradonickému oppidu, tj. typ 1 s plochým pláštěm, s odsazenou válcovitou spodní částí a s terčovitou úchytkou, později pak s pláštěm zdobeným vlasovým hřebenováním. Nejblíže ke stradonickým poklicím tohoto typu mají obdobné tvary z oppida Manching v Bavorsku a z oppida Bibracte v Burgundsku; na podobnost keramického materiálu z Bibracte poukázal už J. L. Pič (*Pič 1903*, 89, 92). Na Bibracte mají velkou variabilitu v technologickém zpracování od jemné keramiky až po terru sigillatu nebo terru nigru v pozdějším období, což svědčí o dlouhém vývoji a životnosti tohoto keramického tvaru. Detailně stratigraficky podchycené tamní nálezy také dávají možnost absolutního datování jejich výskytu. Stradonickou variantu 1. 12 poklic s téměř plochým pláštěm bez výzdoby nacházíme na Bibracte v kontextu horizontu 3 datovaném mezi léta 50–30/20 př. Kr. (*Paunier-Luginbühl 2002*, Pl.7: 38), zatímco strmě klenuté poklice s vodorovně vyloženým okrajem pouze v horizontu 1 a 2 patří do druhé čtvrtiny 1. stol. př. Kr. (*o. c.*, 304, Pl. 5: 13). Oporu pro toto datování nacházíme v této oblasti i na lokalitě Decize s nálezem dvou poklic v horizontu 2 datovaném 50–30 př. Kr. (*Conche 2002*, ill. 8: 11,12). Jedna z nich patří k stradonické variantě 1. 12, druhá je jednoduchá strměji klenutá. Varianty 1. 1–1. 2 s válcovitým spod-

kem mají četné analogie nejen na Bibracte, ale i na švýcarském území v LT D2 (*Jud 2008*, 209). Typ poklice s vysokým válcovitým spodkem a okrajem pláště vodorovně vytaženým daleko přes něj byl zřejmě nejfunkčnější a přežíval hluboko do nového letopočtu (*Dan-gréaux 1989*, Fig. 12: 6). Rozvinutou škálu tvarů pozdně laténských poklic nacházíme v oblasti Lucemburska na oppidu Titelberg a pohřebišti Lamadelaine. Jsou zde utříděny do osmi hlavních typů patřících k jemné keramice (*Metzler-Zens et al. 1999*, 317, Fig. 334), další tři typy patří k speciální hrubší keramice (*o. c.*, 319, Fig. 336). Pouze v jediném případě (typ A 10. 6) však nacházíme shodu ve stradonickém materiálu, a to s poklicemi typu 1, ostatní typy jsou odlišné. Vesměs spadají do období po polovině 1. století př. Kr.

Analogii k stradonické variantě 1. 11 s válcovitou spodní částí odsazenou žebrem vytaženým z pláště, s výzdobou svazků hřebenovaných vlasových linií a z jemného materiálu nacházíme také v Avenches na západním okraji Švýcarska, v jedné ze dvou jam s předpokládanou kultovní funkcí, datovaných do období 80–50/40 př. Kr. (*Meylan-Krause 2007*, 272, Fig. 17: 48). Keramický soubor je zde interpretován jako pozůstatek pohřebního banketu (*o. c.*, 277). Mezi zhruba šestnácti tisíci střepy z výzkumu bazilejského sídliště v roce 1989 (Basel - Gasfabrik) poklice zcela chybí, což je interpretováno v souvislosti s pravděpodobným alternativním používáním misek nebo poklic ze dřeva (*Jud 2008*, 106). Zdá se však, že svou roli zde mohly hrát i regionální tradice a zvyklosti v keramické produkci.

U výzdoby hřebenovaných svazků jde o jednu z nejmladších variant stradonických poklic (horizont 4), kterou předcházela varianta nezdobená (horizont 2). Jako vývojově nejmladší působí varianta 1. 12 se spíše už plochým pláštěm a jakoby samostatně připojenou nízkou válcovitou spodní částí, nikoli už vytvořenou zprohýbáním pláště (*obr. 2: H1 104892*). V burgundské oblasti ji nacházíme v horizontech datovaných mezi roky 50–30 př. Kr. (horizont 3 na Bibracte; horizont 2 v Decize). Naopak strměji profilované tvary poklic s horizontálně vytaženým pláštěm do širokého lemu (varianta 1. 42) mohou začínat již o něco dříve, jak nasvědčuje švýcarský nález z Aventica datovaný do let 80–50/40 př. Kr. Varianta 1. 2 se odlišuje masivností, většinou také tvarem úchytky a není zdobená, chronologickým postavením se však zřejmě nebude lišit od varianty 1. 1.

Ostatní varianty typu 1 a další typy jsou zastoupeny ojedinelé a jsou ve stradonickém souboru cizorodými prvky. Varianta 1. 3 s vnitřní vhlazovanou výzdobou je odlišná i technologickým zpracováním a její tři fragmenty mohou představovat i zboží z jiného produkčního centra mimo rámec české kotliny; její chronologické postavení se nebude vymykat třetí a případně už druhé čtvrtině 1. stol. př. Kr. Jiný tvar – ploché kotouče se spodní válcovitou částí klasifikované ve stradonickém materiálu jako poklice typu 2 – se hrubším zpracováním připomínajícím spíše technickou keramiku zcela vymykají celkově ušlechtilé podobě ostatních kusů a bez úchytky mohly sloužit spíše jako velké zátky. Na oppidum se mohly dostat s transportem některých komodit. Časově budou snad souběžné s variantou 1. 12 soudě podle podobné tektoniky tvaru. Strměji profilovaný fragment typu 3 a cihlově červené fragmenty jednoduchého typu 4 mají řadu analogií v pozdně laténském Bavorsku a jejich produkci na stradonickém oppidu také nepředpokládáme.

Vzhledem k tomu, že se keramické poklice neobjevují na sídlištích často, musíme předpokládat, že jejich funkci mohla v běžném procesu přípravy, manipulace, skladování či transportu potravy a tekutin nahrazovat také upravená dna různých velkých nádob, jak dokládají nálezy ze západního Bavorska či z Bádenska-Württemberska z časně- i mlado-laténských kontextů (*Zürn – Fischer 1991*, Taf. 4:2). Běžně se předpokládá i užití poklic z organického materiálu, upevňovaných protažením spoje z organického materiálu otvory v nádobě a v tomto smyslu jsou interpretovány perforace nádob zjišťované pod jejich okra-

jem (*Daire 1992*, 179, Fig. 54). Užití malé dřevěné poklice s odsazeným okrajem dokládá nález ze švýcarské lokality Yverdon-les-Bains VD (*Curdy-Klausener 1985*, Fig. 5) datovaný dendrochronologicky do poloviny 2. stol. př. Kr.

Závěr

Poklice patří ve vývoji laténské keramiky k nejmladším tvarům a jejich užívání se ve větší míře spojuje až s obdobím oppid a s jejich prostředím. I když sporadický výskyt jednoduchých strměji klenutých tvarů s úchytkou zaznamenáváme v moravských hrobových nálezech už v pokročilejším vývoji plochých laténských pohřebišť od mladší fáze stupně LT B2, mohly tam být nositeli spíše symbolické funkce. Tomu se zdá nasvědčovat i jejich výše uvedené užití jako součásti speciálního zvířecího pohřbu v jižním Bavorsku v pozdně laténském období nebo jako součást inventáře spojeného s kamennými soškami v Bretani, příp. jako část souboru přičítaného pohřebnímu banketu. Jednoduše klenuté tvary poklic jsou těžko datovatelné a vyskytovaly se zřejmě jak v počátečním období produkce keramických poklic, tak i dále průběžně. Vývojově starším typem poklic se zdá být tvar bez válcovitého spodku, jaký nalézáme např. v počátečním horizontu oppida Hrazany (*Jansová 1986*, 111, Taf. 28: 8). V každém případě představovaly ve svých mladších variantách už keramiku, které byla často věnována obzvláštní pečlivost v souladu s dekorativní funkcí odpovídající jejímu umístění na nejviditelnější části nádoby, což se s jejich praktickou funkcí nevyklučovalo. Důkazem toho je jejich často nadstandardně upravený povrch do vysokého lesku, kovově vyleštěné, příp. tuhované okraje, užití jemného materiálu nebo výzdoba či malba. To platí zejména pro typ poklic s terčovitou úchytkou zdobených vlasovým hřebenováním, z jemné hlíny, který se pro svou převládající četnost zdá být lokálním produktem na Stradonicích (varianta 1. 1 – *obr. 4: 6,8*). Jsou řazeny k západoevropské skupině koncentrované na horním toku Dunaje, s četnými analogiemi na Manchingu a na Bibracte. Typy 2 – 5 a varianty 1. 3–1. 5 jsou zastoupeny ojedinele a pro svou tvarovou i technologickou odlišnost se zdají pocházet z odlišných produkčních center mimo českou oblast. Členěná malovaná poklice ze Stradonic je zcela neznámým tvarem ve spektru laténské keramiky a zatím bez analogií i v mimočeském prostředí. Výhodně od Čech jsou poklice zastoupeny sporadičtěji. Většina poklic spadá chronologicky až do třetí čtvrtiny 1. století př. Kr., i když často je nacházíme už i v jeho druhé čtvrtině. Speciálním tvarem jsou zátky s extrémně vysokou spodní částí, které vystupují častěji spíše až v kulturním prostředí ovlivněném římskou civilizací, stradonické exempláře jsou však odvozené z poklic typu 1.

Seznam literatury

- Bónis, E. B. 1969:* Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. *Archaeologica Hungarica*, series nova XLVII. Budapest.
- Břeň, J. 1966:* Keltské oppidum Třísov. Praha.
- Břeň, J. 1973:* Pozdnělaténská malovaná keramika v Čechách. *Sborník Národního muzea* 27, řada A, 105–155.
- Březinová, G. 2000:* Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava.
- Conche, F. 2002:* La céramique des horizons laténiens et augustéens de Decize (Nièvre). Les ages du Fer en Nivernais, Bourbonnais et Berry oriental. Regards européens sur les ages du Fer en France. Actes du XVIIe colloque de l'AFEAF. Collection Bibracte 6, 233–248. Glux-en-Glenne.

- Curdy, P. – Klausener, M. 1985:* Yverdon-les-Bains VD - un complexe céramique du milieu du 2ème siècle avant J.- C., *Archeologie der Schweiz*, 8, 236–240.
- Čižmář, M. 1989:* Pozdně laténské osídlení předhradí Závisti. *Památky archeologické* 80, 59–122.
- Čižmář, M. 2003:* Laténské sídliště v Bořitově. *Pravěk NŘ, Supplementum* 10. Brno.
- Čižmářová, J. 2005:* Keltské pohřebiště v Brně-Maloměřicích. *Das keltische Gräberfeld in Brno-Maloměřice. Pravěk NŘ, Supplementum* 14. Brno.
- Čižmářová, J. 2009:* Keltská pohřebiště z Holubic a Křenovic. *Keltische Gräberfelder in Holubice a Křenovice. Pravěk NŘ, Supplementum* 19. Brno.
- Dangréaux, B. 1989:* Recherches sur les origines de Grenoble d'après l'étude du mobilier archéologique. La fouille du parking Lafayette. *Gallia* 46, 71–102.
- Daire, M.-Y. 1992:* Les céramiques armoricaines de la fin de l'âge du Fer. *Travaux du laboratoire d'Anthropologie, Université Rennes 1*, 39.
- Filip, J. 1956:* Keltové ve střední Evropě. Praha.
- Hlava, M. 2008:* Grafit v době laténské na Moravě. *Památky archeologické* 99, 189–258.
- Horáková-Jansová, L. 1955:* Laténská tuhová keramika v Čechách a na Moravě. *Památky archeologické* 46, 134–184.
- Jansová, L. 1986:* Hrazany. *Das keltische Oppidum in Böhmen. Band I. Die Befestigung und die anliegende Siedlungsbebauung.* Praha.
- Jansová, L. 1988:* Hrazany. *Das keltische Oppidum in Böhmen. Band II. Die Gehöfte in der mittleren Senkung.* Praha.
- Jansová, L. 1992:* Hrazany. *Das keltische Oppidum in Böhmen. Band III. Die Besiedlung der Abhänge der Červenka.* Praha.
- Jud, P. 2008:* Die Töpferin und der Schmied. *Basel-Gasfabrik, Grabung 1989/5. Teil I: Text. Materialhefte zur Archäologie in Basel, Heft 20 A.* Basel.
- Kluge, J. 1985:* Spätkeltische Gräber mit Säuglings- und Ferkelbestattungen aus Kelheim, Niederbayern. *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, 50, 183–218.
- Maier, F. 1970:* Die bemalte spätlatène-Keramik von Manching. *Die Ausgrabungen in Manching, Bd.3.* Wiesbaden.
- Meduna, J. 1980:* Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren. Praha.
- Ménez, Y. et al. 2000:* Les sculptures Gauloises de Paule (Cotes-d'Armor). *Archéologie de la France antique. Dossier: Le Rhône romain. Gallia* 56, 367–414.
- Metzler-Zens, N. – Metzler, J. – Méniel, P. 1999:* Lamadelaine, une nécropole de l'oppidum du Titelberg. *Dossiers d'archéologie du Musée national d'Histoire et d'Art VI, Luxembourg.*
- Meylan-Krause, M.-F. – Morel, J. 2007:* Avenches/Aventicum (canton de Vaud, Suisse): Deux fosses laténiennes (80–50/40 av. J. – C.) à caractère funéraire? In: Barral, Ph. – Daubigney, A. – Dunning, C. – Kaenel, G. – Roulière-Lambert, M.-J. (éds.): *L'âge du Fer dans l'arc jurassien et ses marges. Dépôts, lieux sacrés et territorialité à l'âge du Fer. Actes du XXIXe colloque international de l'AFEAF; Bienne, 5–8 mai 2005. Volume 1, 263–278, Besançon.*
- Paunier, D. – Luginbühl, T. 2002:* Horizons chronologiques de l'oppidum de Bibracte. La grande maison du Parc aux chevaux (PC 1). *Les ages du Fer en Nivernais, Bourbonnais et Berry oriental. Regards européens sur les ages du Fer en France. Actes du XVIIIe colloque international de l'AFEAF. Collection Bibracte* 6, 297–311. Glux-en-Glenne.
- Pič, J. L. 1903:* Hradiště u Stradonic. *Starožitnosti země České II.* Praha.
- Pingel, V. 1971:* Die glatte Drehscheiben-Keramik von Manching. *Die Ausgrabungen in Manching, Bd. 4.* Wiesbaden.

- Rybová, A. 1968:* Laténská sídliště ve východních Čechách a přilehlé oblasti středočeské. Katalog. Fontes Musei Reginaehradecensis, Supplementum III. Hradec Králové.
- Rybová, A. – Drda, P. 1994:* Hradiště by Stradonice. Rebirth of a celtic oppidum. Praha.
- Salač, V. 1988:* Laténská keramika v českém Středohoří (I. část). Metodika práce - systematický popis keramiky. Litoměřicko 24, 31–54.
- Stöckli, W. E. 1979:* Die Grob- und Importkeramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching, Bd. 8. Wiesbaden.
- Venclová, N. 1998:* Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a Celtic hero, 3rd-2nd cent. B. C. Sceaux.
- Venclová, N. ed. 2008:* Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská. Praha.
- Venclová, N. a kol. 2008a:* Hutnický region Říčansko. Praha.
- Wieland, G. 1996:* Die Spätlatène Zeit in Württemberg. Stuttgart.
- Zürn, H. – Fischer, F. 1991:* Die keltische Viereckschanze von Tomerdingen (Germ. Dornstadt, Alb-Donau Kreis). Ausgrabung 1958/59. Materialhefte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg. Heft 14. Stuttgart.

Resumé

The collection of 120 ceramic lids from the Celtic oppidum Stradonice by Beroun makes one of the biggest collections of Bohemia. It was acquired for the National Museum at the end of the 19th century by J. L. Píč, partly through his own excavations, partly by purchasing the so called Berger collection. In spite of the fact that the collection lacks any documentation, it enables, thanks to its variability, the possibility of classification by types and variants. The most frequent type is the lid with discoid pull, slightly vaulted, possibly decorated by combing, and cylindrical lower part. It is probably of local produce (type 1). These lids belong to the Western European group with center on the upper part of the Donau River, with numerous analogies on Manching and Bibracte. Sparsely found specimen (type 2 – 5 and variants 1.3 – 1.5) differ morphologically, technologically or by decoration probably come from other centres of production. These lids belong to the earliest forms of La Tène pottery and their use was more frequent only in the period of the oppida and mostly are found in the oppida themselves. Even though there are sporadically found specimen of more simple, steeply vaulted lids with pulls we find in Moravian burials since the early phase of the LT B2, they probably had more of symbolic importance. Simply vaulted lids are difficult to date and probably appeared continuously. It is probable that the shape without the cylindrical lower part is the older type. These lids were found for example in the oldest horizon of the oppidum Hrazany. In its later variants the lids were the pottery type to which great deal of attention was paid, given its decorative placement on the upper part of the vessel, which did not contradict its practical use. The manifestation of this approach is often highly polished surface, polished, graphited edges, the use of fine material or decoration and painting. On the territory east from Bohemia the lids are more sparsely represented. Most of the lids are dated to the second or third quarter of the first century B.C. Special type represent plugs with extremely high lower part that mostly appear in cultural settings influenced by the Roman civilization. However, the specimen from Stradonice are derived from the lids of the type 1.